

Много открития и изобретения са били направени горе-долу едновременно от различни лица в различни части на света; много книги са били написани на една и съща тема, твърде много хора са прибегвали до едни и същи похвати в работата си. Но тука думата е за двама поети от две далечни една от друга страни. Двадесет години, след като първият е написал поемата си, вторият, без да знае неговия език или нещо по-подробно за неговата творба (поне така изглежда), се е спрял на същата конфигурация от образи и синтактични единици, за да ги възпроизведе в свое стихотворение, различно по вътрешно съдържание и изразени мисли. Защото Вазов е написал творба, която си прилича с творбата на Лонгфелоу не в отделни изречения, образи и намерения, а по външни черти и образност като общ похват.

Не! Ясно е, че Вазов не е знаел английски. Това не е споменато от никой изследовател на живота и творчеството му, нито в каталога на по-сетнешната му лична библиотека има произведения на Лонгфелоу на кой да е език. Ала отгласът на чутата, разказаната или обсъждана някога преди 1876 г. творба на Лонгфелоу трябва да е останал — ще го кажа — като зрънце в подсъзнанието на нашия поет и един ден похълнал възроден на друга почва, в друг климат, в съвсем ново и различно стихотворение, обаче с твърде много общи черти. . .

Не вярвам да е просто съпадение.

ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА КНИГА ЗА ЛАТИНСКА АМЕРИКА

РУМЕН СТОЯНОВ

Българо-бразилските културни връзки, макар и несистемни и далече под действителните възможности и интереси на двата народа, вече имат своята история. Все още неизследвана, тя крие много повече приятни изненади, отколкото човек предполага. За да не бъде голословен, ще спомена само най-неочаквания от цяла редица факти: в бразилския португалски език трайно са влезли български думи. Те ще бъдат предмет на друга статия, а сега да обърнем поглед към книжовната област. През 1923 г., т. е. преди повече от шестдесет години, в София излиза едно произведение, посветено на Бразилия. Това е първата българска книга за огромната страна, и тя е озаглавена „Към Екватора“. А подзаглавието доуточнява: „На световното изложение в Рио де Жанейро, Бразилия — Южна Америка“. Автор е Стоян Омарчевски, тогавашен министър на народното просвещение в кабинета на Александър Стамболийски. Това е първото българско правителство, насочило своята политика към Латинска Америка. Ще си позволя малко отклонение, за да кажа, че именно правителството на БЗНС установява по свой почин консулски връзки между България и Бразилия през 1922 г. Бразилия е първата латиноамериканска държава, влязла в консулски отношения с България (през 1934 г. биват установени и дипломатически). Почти петдесет години по-късно, през 1972 г., в Рио де Жанейро известната графиня Перейра Корлейру разправяше, че пази снимки на Александър Стамболийски с нейния съпруг, посетил българския министър-председател по повод подписването на консулската спогодба. Тия снимки, непознати в България, както и други материали, отнасящи се до това събитие, представляват несъмнен интерес за историята на БЗНС и на България и би било хубаво, ако поне копия от тях бъдат издирени. За съжаление моите усилия както в Бразилия, така и у нас останаха напразни.

Видяна жанрово, „Към Екватора“ е смесица от пътепис, дипломатически отчет и икономическа студия. Нека подминем пътеписното, защото не в него е значението на тая книга. Тя съдържа 168 страници, разделени на шест части, а те на глави, чиито заглавия сочат какво е привлякло в Бразилия вниманието на българина. Първата част е наречена „От Париж за Бордо към Екватора“ (с глави „Стогодишнината на бразилската независимост“, „Какво представлява от себе си Световното изложение“ и „Сан Пауло“). Най-кратка, четири страници, е втората — „Връщане към България“, а най-обширна — третата — „Бра-

зиялия в географско, историческо, етническо и икономическо отношение“. Нейният дял — 87 страници, т. е. над половината от обема на книгата, недвусмислено онагледява какво преобладава в писаното от Омарчевски. Третата част той е обособил в следните глави: „I. Географски бележки; II. Исторически бележки; III. Население; IV. Производство и търговия; V. Индустрия; VI. Федерални (съюзни) бюджети; VII. Държавни финанси.“ Заради челното място на шата Сан Пауло в бразилското стопанство Омарчевски му е отделил цяла една част, четвъртата, състояща се от 34 страници. Останалите две части са „Заклучение“ и „Приложения“ („Общи наредби за изложителите“ и „Правилник за журито по наградите“). В края на книгата са поместени седем снимки. На едната се вижда централният павилион на изложбата, а на другата — втората българска витрина в нея. Омарчевски се е снимал в Рио де Жанейро с директора и поддиректора на павилиона за индустриите, а още две снимки запечатват пребиваването на българския политик в Сан Пауло.

Кое кара земеделското правителство да изпрати делегация, оглавена от Омарчевски, в далечна и непозната Бразилия, за да участва в изложението по случай стогодишнината от провъзгласяването на независимостта ѝ? Отговор дава самият Омарчевски: изключително тежкото тогавашно положение на Бразилия. Управляван от неопитни или продажни политици, народът ѝ поставя своеобразен тъжен рекорд: за шест години води три войни — Балканската, Междусъюзническата, Първата световна — и излиза от тях обезкръвен, загубил значителни части от своите земи, претърпял две национални катастрофи и обременен с непомерни наказателни мерки от победителите. Страната е в стопанска разруха, международното ѝ положение е крайно неблагоприятно. Правителството на Стамболийски, посело властта само две години след втората национална катастрофа, и седем години след първата, търси начини да изведе държавата и народа от това плачевно състояние. Едно от средствата да постигне тая цел то вижда в равноправното и взаимноизгодно сътрудничество с нетрадиционни за България партньори. И потърсва подкрепа в Южна Америка, на първо място — в Бразилия. Омарчевски казва (с. 16), че той е пратеник на единствената балканска страна, взела участие в тържествата и изложението. Също така неслучайно тричленната българска делегация включва сина на министър-председателя Стамболийски — Асен. обстоятелства, които говорят, че от бразилската мисия на Омарчевски са били очаквани важни резултати в политическата и стопанската област.

Ще си позволя един по-дълъг и красноречив цитат от книгата, подкрепящ горните съображения: „Световната война със своите злосторни последствия за воюващите и от двата лагера създаде на народите от стария свят отношения на неприязнь и ненавист и направи международното положение на българския народ особено несносно. Необходимо е голямо търпение и постоянство, трябва да се полагат неимоверни усилия, за да се разсее съществуващото недоверие и неприязнь. А за да се постигне и докато се постигне това, налага ни се да си създадем връзки с новия свят, особено с някои от държавите в Южна Америка, на първо място с Бразилия. Отличният прием, който ми се направи там, като представител на българското правителство от страна на правителството на Бразилия и меродавните им кръгове, у които намерих едно добро познание на България и народа ѝ и една отлична оценка на качествата на българина, ми дава пълно основание да вярвам, че България има в лицето на бразилското правителство един добър приятел и защитник на своята права кауза. Аз получих не само от страна на бразилското правителство, но и от компетентните кръгове уверения, че те ще направят всичко възможно, за да въстия България в преки търговски икономически връзки с Бразилия. В реда на тия мисли смятам за необходимо да изтъкна тука още веднъж отрадното впечатление, което направи българската изложба в Рио де Жанейро върху управляващите кръгове, търговския свят и обществото. Не трябва да се забравят и големите улеснения, които ми се направиха от всички компетентни власти, при уредбата на тази изложба“ (с. 132—133). Естествено готовността на Бразилия да търгува с България едва ли идва само от добри чувства, а и от определени стопански интереси.

По време на престоя си в Бразилия българската делегация разгръща трескава дейност, и то в няколко насоки: дипломатическа, пропагандна, стопанска и културна, надхвърлящи рамките на обичайния протоколни срещи. За тримата българи (другият член е д-р Филип Манолов, главен секретар на Министерството на народното просвещение) дните в екзотично Рио са дни на напрегнат труд. Омарчевски е приет от министъра на външните работи, а когато отива в Сан Пауло, той го изпраща на гарата. Два пъти е приет от президента Песоа. На с. 31—32 четем: „На 19 септември бях приет на прощална аудиенция от председателя на републиката, който същия ден даде саморъчно писмо до председателя на шата Сан Пауло, негово превъзходителство д-р Вашингтон Луиз. В тази среща с председателя на бразилската държава аз имах възможност надълго за четвърти път да изтъкна тежкото положение, в което се намира

нашата страна, и да подиря неговата мощна защита и покровителство за облекчение тежките условия на договора за мир за България. Нему изложих намеренията си да посетя щата Сан Пауло, щат, с който бразилската държава се гордее във всяко отношение: търговско, икономическо, просветно и пр.“ Освен че му дава препоръчително писмо до председателя на щата Сан Пауло, Епитатиу Песоа лично отпуща на българския политик специален влак, с който да пътува до този град. Омарчевски е приет по негова молба и от президентщата госпожа Песоа. По нейна инициатива външното министерство разпространява в печата официално съобщение за посещението на българския министър. Тия жестове на бразилския президент и съпругата му свидетелствуват, че пратеникът на България е успял да спечели тяхното благо-разположение, което улеснява неговата дипломатическа мисия. Освен това българското пратеничество изпълнява неотстъпно цялата програма с многобройните ѝ приеми, тържества, посещения, военни паради. Наистина то ще да е било много дейно в стремежа си да направи всичко възможно, за да запознае обществеността с далечната си родина, шом е извоювало изключителното право България да подреди своите витрини не къде да е, а в най-големия промишлен павилион на Бразилия въпреки забраната в нейни помещения да излагат чужденци.

Омарчевски не забравя и бразилците, които са му помогнали в изпълнението на задачата. По негово предложение двама от тях, Амилкар Маркезини, секретар на комисията по външните работи в камарата на депутатите в Рио, и професор доктор Минделу, уредник на промишления павилион, са наградени от българското правителство с ордена за граждански заслуги. Между бразилците, чиито имена срещаме в книгата на Омарчевски, е и името на д-р Нимайер, главен директор на изложението. Това събужда нашето любопитство, дали той не е родственик на световноизвестния архитект Оскар Нимайер, който в интервю по бразилската телевизия, а също и за списание „Отечество“ заяви, че страната, която най-много му харесва, е България.

В желанието си да сближи двата народа Омарчевски не пропуска да спомене в книгата си за съществуващите връзки между българи и бразилци. За речта си в Сан Пауло казва, че е преведена устно от неговия сънародник Атанасов, отишъл преди шестнадесет години в Бразилия, където е вече известен професор по зоотехника в университета в град Пирасикаба. Когато разглежда прославения институт Бутантан, оказва се, че неговият ръководител проф. Рудолф Краус е познат в България с участието си на нейна страна в победоносните боеве с турците за Люлебургас и Бунархисар през Балканската война. Израз на уважение към българската нация, без съмнение добре представена от нейното пратеничество, е и решението на властите една улица в Сан Пауло да носи името на столицата ѝ — „София“. Напускайки Сан Пауло, Омарчевски отправя благодарствено писмо до председателя на щата д-р Вашингтон Луиз, което излиза в местните вестници. После Омарчевски отива в пристанищния град Сантус, където също му се отдават военни почести и се изпълнява българският национален химн, а властите дават банкет за над двеста души първенци на града.

„Към Екватора“ се отличава не само с дружелюбния си дух спрямо Бразилия, но и с политическата и стопанската прозорливост на министъра Омарчевски, който, използвайки статистически данни, таблици, схеми, извлечени от бразилски източници, обосновава взаимната изгода от търговски обмен между двете държави. След проучване на техните интереси той прави конкретни предложения за установяване на пряка търговска размяна без посредничества на трети страни. Омарчевски пише за една форма на стопанско сътрудничество, която и днес заслужава внимание: „Да се създаде едно пряко паракходно съобщение между Бразилия и България и да се образува в някое българско пристанище антрепозит на кафе за целия Балкански полуостров — това бе една от идеите, която особено се нравеше на бразилските експортъори на кафе“ (с. 14).

Българското материално присъствие на световното изложение в Рио де Жанейро е скромно: две витрини с предмети от народните занаятчии — носии, музикални инструменти и др., подарени после на бразилския етнографски музей, а също тютюни и розово масло. Ала е напълно достойно. Международното жури присъжда на българските изделия шест отличия: голяма награда за везба, четири големи награди за тютюни и награда за превъзходство (сиреч нямаща равна на себе си) за розовото масло. Признание, немалко за един народ, който след петвековното робство е свободен едва от 44 години, при това разтърсен от четири войни и две национални катастрофи.

За съжаление както цялата политика на Стамболийски за връзки с Бразилия, така и стореното от министър Омарчевски и неговата делегация за сближаване на двата народа съвсем скоро са обречени на провал от реакционния военен преврат през юни 1923 г. За България пак идват тъй честите в нейната

история кървави изпитания: първото в света антифашистко въстание през септември 1923 г., в което участвуват дейно и селяните от БЗНС, „белият терор“ през 1925 г., въоръжената съпротива от 1941—1944 г.

Какви заключения налага този бегъл преглед на „Към Екватора“? Преди всичко, една поправка в представата ни за български книги на латиноамериканска тематика. Защото става очевидно, че на Стоян Омарчевски дължим не само първата наша книга за Бразилия, но и въобще за Латинска Америка. Нека припомним, че „Сребърната река“, „Писма от Южна Америка“ на Борис Шивачев и „Праха след стадата“ на Матвей Вълев излизат през 1926, 1932 и 1937 г. Произведението на земеделския деец изпреварва по време и оня българци, за които смътно знаем, че издават първите наши книги в Отвъдморието: Самуил Стрезов (романът му „Анга“, 1929, Буенос Айрес) и последвалите го Стоян Данев, Петър Моллов, Тодор Ценков. Поради непроучеността на българо-латиноамериканските връзки не е изключено да се окаже, че и преди Омарчевски имаме наша книга за подконтинента, но подобни изненади са винаги добре дошли.

„Към Екватора“ наистина предшества „Сребърната река“, „Писма от Южна Америка“ и „Праха след стадата“, обаче ни най-малко не омаловажава направеното от Шивачев и Вълев, защото страниците на Омарчевски не възнамеряват да бъдат изясна словесност, камо ли да делят мегдан с творчеството на двамата видни писатели-скитници. Но когато говорим за българо-бразилски и българо-латиноамерикански културни отношения, за латиноамериканска тематика в българската книжнина, за първите ни преки допири с Отвъдморието, не можем да подминаваме дела на Стоян Омарчевски. Въпреки че стои встрани от художествената ни литература, неговата книга е един радостен факт в закъснялото ни общуване с подконтинента и има своето неотменно място в проправянето на българския път към оня далечни страни.

Произведението изисква внимание и поради още причини. То е важна брънка в един много интересен и съвсем неизследван въпрос: латиноамериканската политика на земеделската власт. Нека повторим, че първото българско правителство, предприело конкретни стъпки за сътрудничество с Латинска Америка, е земеделското. Отделна работа е, че превратът попречи на усилията му за сближаване с цел да дадат големи плодове. Но безспорното е, че БЗНС начело с Александър Стамболийски е първата наша партия, проявила на дело интерес към установяване на междудържавни отношения с подконтинента. За пръв път в лицето на земеделците български политици търсят траен досег с Латинска Америка, за пръв път нашата дипломация навлиза в тая нова за нея географска област, за пръв път българска правителствена делегация посещава Латинска Америка и до Девети септември е единствената, стъпила там. Написаното от Стоян Омарчевски потвърждава за лишен път изключително враждебната международна обстановка, в която попада България след войните.

„Към Екватора“ подтиква към изследване, което би прибавило интересни сведения за външната политика на земеделската власт, за миналото на българската дипломация, за историята на българо-бразилските и българо-латиноамериканските отношения.